

1864 i nyt perspektiv

Takketale ved modtagelsen af H.O. Lange-prisen 2014

af universitetsadjunkt, ph.d. Rasmus Glenthøj,
Institut for Historie, Syddansk Universitet

H.O. Lange-prisen er indstiftet af Det Kongelige Bibliotek og G.E.C. Gads Fond som "en hæderspris, der gives for fremragende formidling af forskning inden for de humanistiske eller samfundsvidenskabelige fag eller undtagelsesvis inden for naturvidenskab." Den uddeltes d. 25. februar 2015 for 14. gang siden indstiftelsen i 2002 til ph.d. Rasmus Glenthøj for værket 1864 – Sønner af de Slagne (Gad 2014, 576 s.)

Priskomiteéns indstilling lød således: "Krigen 1864 er et alt andet end overset emne i dansk historie og har beskæftiget et ikke ringe antal historikere, så der har skullet noget til for at anlægge en ny synsvinkel uden at træde forgængerne over tæerne. Det er med dette værk lykkedes for Rasmus Glenthøj, der udnytter det kendte stof suverænt for at give en ny tolkning af både forudsætningerne op til og begivenhederne i 1864. Glenthøj vil aflive opfattelsen af, at krigen var selvforskyldt og fokuserer i stedet på forudsætninger fra Treårskrigen (der måtte komme en ny krig) og den desperate situation i 1864, hvor den store politiske splittelse og de mange involverede, herunder stormagterne, vanskeliggjorde eller umuliggjorde en tålelig politisk løsning på krisen, hvorfor de nationalliberale politikere også frikendes for at være både krigslidende og inkompetente. Det er et veldokumenteret og perspektivrigt bidrag til et klassisk emne i dansk historie, dertil velskrevet og med mange velvalgte illustrationer."

Erland Kolding Nielsen

Jeg vil gerne takke komitéen for H.O. Lange-prisen samt de tidligere talere for de mange pæne ord. Dem værdsætter jeg. Det er imidlertid noget af et tilfælde, at jeg står her i dag. Sagen er nemlig, at det i udgangspunktet slet ikke var min plan at skrive den bog, som jeg i dag modtager H.O. Lange-prisen for.

Værket handler om krigen i 1864, og navnlig årsagerne hertil. Det er som nævnt i komitéens begrundelse et klassisk emne i dansk historieskrivning. Det er samtidig også et af de mest komplekse. Det slesvigske spørgsmål, som er sagens kerne, er angiveligt et, der kan gøre tyske professorer vanvittige og britiske statsmænd glemsomme, og som danske historiestuderende igennem generationer har frygtet at komme til eksamen i. Flere historikere har af samme årsag bevidst holdt sig borte fra perioden mellem de to slesvigske krige, mens andres karrierer er blevet opslugt af det slesvigske spørgsmål.

Med det i bagehovedet undgik jeg bevidst at søge om penge til en postdoc om årsagerne til 1864, da jeg i 2010 var færdig med min ph.d.-afhandling om 1814. I stedet kastede jeg mig over et projekt, der skulle undersøge *virkningerne* af 1864. Det var i virkeligheden en mindst ligeså halsløs gerning, men det forekom mig ikke at være tilfældet på det givne tidspunkt.

Min idé var at undersøge kampen om danskheden mellem de forskellige

Overbibliotekar H.O. Lange (1864-1943) transformeret op i nutiden af Claus Seidel.

politiske partier mellem nederlaget i 1864 og 1934. Det lykkedes at få støtte, og i foråret 2011 gik jeg i gang med projektet, der havde arbejdstitlen ”Danmark for Folket”.

O pstarten var træg, hvilket skyldes en skiskade, et større antal danske og norske 1814-projekter samt jagten på finansieringen af den næste ansættelse. Efterhånden fik jeg imidlertid arbejdet mig ind i perioden efter 1864. Som et led i dette arbejde kastede jeg mig dog også over bøger, artikler og kilder til årsagerne til 1864. Tanken var, at der burde være et indledende kapitel i min kommende bog om, hvorfor det var gået så frygtelig galt, at de senere politiske kampe om danskheden blev sat ind i konteksten af nederlaget i krigen.

Da jeg begyndte på denne proces, troede jeg fuldt og fast på den herskende akademiske tradition, nemlig at 1864 var en selvforskyldt katastrofe forårsaget af politisk dårskab, frådende nationalisme og en overdreven tro på egne evner efter Treårskrigen, der alt sammen havde gjort danskerne uimodtagelige for realisme. Denne fortælling blev imidlertid i nogle tilfælde fremstillet så sort-hvidt, at det instinktivt tændte en modvilje i mig. Jeg foretrakker at farve verden grå og fandt i stigende grad traditionen for unuanceret. Spørgsmålet meldte sig således: Var landets bedst uddannede mænd op til 1864 alle jubelidioter?

Spørgsmålet plagede mig, og derfor gravede jeg dybere ned i 1864's forhistorie. Det gav næring til min skepsis, og det skabte en opfattelse af begivenheder hos mig, der – delvist – afveg fra tesen om den selvforskyldte katastrofe. Min nye opfattelse blev i grove træk som følger:

Der var mange uansvarlige national-liberale, men de nationalliberale top-politikere var ikke frådende nationalistere forblændet af overmod. Der var pragmatikere iblandt dem, risikoen for en krig stod dem klar allerede i 1857, og deres politik var mere styret af undergangsangst end troen på den tapre danske landsoldat.

At disse sider af sagen har været underkommunikeret, skyldes sandsynligvis dens kompleksitet, den politiske strid efter nederlaget samt senere tiders tendens til at overføre egne normer på fortiden. Jeg tror således, at man bør begynde med at erkende, at datidens Danmark, danskerne og deres ledere var fundamentalt splittede i forhold til statens fremtid, og at systemskiftet i 1848 skabte et ustabilt politisk system.

Flertallet af historikerne har været med til at underbygge senere tiders politikeres og befolkningens opfattelse af, at Danmark med enevældens fald blev et demokrati. Demokrati har i nutidens Danmark status af en sekulærreligion, og derfor passer fortællingen om Danmarks fredelige overgang til folkestyre i 1848 som hånd i handske i den danske selvforståelse. Det er samtidig en tolkning, der støttes af sejherrernes historie, nemlig den fortælling, som Venstre skabte under forfatningskampen i opposition til godsejerne og resterne af de national-liberale i Højre.

Jeg er imidlertid – ligesom bl.a. politologen Palle Svensson og historikeren Jes Fabricius Møller – overbevist om, at vi bør tage grundlovens ord alvorligt. Grundlovens nationalliberale fædre var netop liberale i en 1800-tals forstand. De ønskede som andre europæiske liberale at skabe en forfatning, der placerede sig mellem enevælde og demokrati. Man ønskede

Prismodtageren flankeret af fra venstre: professor Uffe Østergaard, der holdt motiveringstalen, direktør Erland Kolding Nielsen, Det Kongelige Bibliotek og advokat Axel Kierkegaard, G.E.C. Gads Fond.

et konstitutionelt monarki med en stærk udøvende magt, hvor kongen valgte sine ministre. På samtidens præmisser var det forståeligt, men det skulle få katastrofale konsekvenser.

At Danmark *ikke* var et demokrati – i en moderne forstand af begrebet – fik en afgørende rolle. Christian 9. spillede en central rolle i Londonkonferencens sprængning, ligesom han afskedigede Hall-regeringen i december 1863. Kongen havde således betydning, og i en større forstand kan vi sige, at de slesvigske krige delvist kan ses som et sammenstød mellem en klassisk dynastisk og imperial tankegang og en ny og endnu umoden national tankegang. Det var ikke blot et dansk dilemma,

men derimod en europæisk strid mellem fyrstesuverænitet og folkesuverænitet, der for alvor brød ud med den franske revolution, og som rasede helt ind i det 20. århundrede.

De nationalliberale havde brugt forestillingen om 'Danmark til Ejderen' til at komme til magten i 1848, men herefter var i det mindste deres toppolitikere pragmatisk parat til at dele Slesvig. De ville gå imod den folkestemning, som de selv havde skabt, for at skabe en dansk nationalstat uden sydslesvigerne. Men Frederik 7. stod i vejen for at løse den slesvigske knude på samme måde som dens gordiske fætter, og da majestæten nægtede at følge ministeriets politik, havde dette ikke andet valg end at træde tilbage i november 1848.

Det fik afgørende konsekvenser, da det herefter stod klart for enhver regering, der overvejede at dele Slesvig, at dens politik ville blive blokeret af kongemagten og dens egen afgang i givet fald var i vente. Det var derfor ikke en vej, som Hall-regeringen umiddelbart kunne gå, da den konstitutionelle helstat viste sig umulig i anden halvdel af 1850'erne.

Årsagen til, at helstaten var en umulighed, var frygt. Statens tyske borgere frygtede at blive undertrykt af det danske flertal, og de krævede derfor enten en politisk overrepræsentation, enevældens genindførelse eller en forening af hertugdømmerne og Slesvigs indtræden i Det Tyske Forbund. Det var uspiselige forslag for de fleste danskere, der frygtede såvel en tyskdomineret statsdannelse, Tysklands forening, tabet af hele Slesvig og Danmarks undergang. Kun en tilbagevenden til enevælden kunne redde helstaten, men i modsætning til deres konservative modstandere, var de nationalliberale – med undtagelse af Monrad – ikke parat til at tage dette skridt.

Det efterlod dem kun med én mulighed, nemlig en konfrontationskurs, der søgte en løsning uden for de rammer, der var blevet sat efter Treårskrigen. Det var en politik, der kunne føre til krig, hvilket man var fuldt ud klar over. Det skyldtes ikke, at man *ønskede* krig eller troede, at man kunne vinde over overmagten, men fordi man – korrekt – antog, at en krig ville tvinge de neutrale stormagter til at gribe ind og mægle. Samtidig håbede man muligvis, at truslen udefra ville tvinge kong Frederik og folket til fornuft. Vi ved således, at de nationalliberale toppolitikere om nødvendigt var parat til at dele Slesvig.

Denne politik var sandsynligvis det eneste alternativ til enevælde i årene op til 1864, men den blev afsporet, da Frederik 7. døde, Sverige-Norge løb fra en alliance, regeringen Hall faldt og afløstes af en svag og splittet samlingsregering under Monrad og endelig af sammenstødet mellem regering og regent. Monrad ønskede Nordens forening og frygtede nationens undergang i tilfælde af for store afståelser, mens den nye konge, Christian 9., kæmpede for helstatens overlevelse. Hertil kom stormagternes vaklen, en oppisket folkestemning, en uansvarlig presse og Bismarcks politiske evner, der fik det hele til at ende katastrofalt for Danmark.

Betyder det, at de nationalliberale politikere var uden skyld? Nej, naturligvis ikke. De begik fejl, og i selve året 1864 var nogle af fejlene monumentale. Pointen er imidlertid, at vi bliver nødt til at skelne mellem de enkelte nationalliberale politikere, da de absolut ikke ville det samme. Samtidig bør vi erkende, at den plan, der lå bag krigen i 1864, ikke nødvendigvis var fundamental irrationel.

Krigen var en videreførelse af politikken. Blot med andre midler. Politikens mål var en international indgriben. Det lykkedes som bekendt i 1864 med Londonkonferencen. En konference, som den tidligere regering netop havde stræbt efter i årevis. Problemet var, at det nye ministerium og majestæten ikke tog imod de tilbud, som kom på bordet. Det er således afgørende at forstå, at kernen i den gamle regering – bortset fra Monrad – nemlig C.C. Hall, Orla Lehmann og C.E. Fenger alle pressede voldsomt på i 1864 for at tage imod forslag, der var forenelige med Bismarcks ønsker. 1920 var således mulig

i 1864. Katastrofen var ikke krigen. Den var beklagelig, men reelt uundgåelig. Katastrofen var, at man ikke udnyttede dens muligheder, hvilket gjorde dens ofre forgæves.

Denne opfattelse af 1864 er årsagen til, at jeg opgav at skrive den bog, som jeg havde lovet forskningsrådet. For hvordan skulle jeg kunne skrive om konsekvenserne af 1864, når jeg var uenig i den almindelige udlægning af årsagerne til krigen? Derfor vendte jeg projektet på hovedet i håbet om, at jeg ville blive tilgivet, at det oprindelige projekt nu blot blev et par kapitler i bogens slutning.

Litteraturen om og kilderne til 1864 er bogstaveligt talt legio. Jeg hævder således hverken, at hver en sten er blevet vendt, eller at dette er den definitive tolkning af 1864 – for det er det med sikkerhed ikke. Der er derimod tale om en syntese mellem de to traditioner, som allerede opstod i selve året 1864, samt en nylæsning af kilderne i et forsøg på at komme bag om den politiske kamp, der i de efterfølgende årtier var med til at skabe dybt farvede fortællinger om årsagen til nederlaget.

Den ene fortælling blev skabt af de nationalliberale selv. De fralagde sig ethvert ansvar, og i stedet skubbede de det over på de neutrale stormagter, Sverige-Norge og de grumme tyskere, samt på deres politiske modstandere i form af helstatsmændene og kongen. Den anden fortælling blev skabt af helstatsmændene, der lagde hele ansvaret på skuldrene af de nationalliberale, pressen og en overophedet dansk nationalisme. Det var en fortælling, der siden blev overtaget af de radikale historikere, da den passede godt til deres opfattelse af dansk historie og

politik. Jeg mener, at der er fornuftige elementer i begge de to fortællinger, mens en ensidig dyrkelse af den ene eller den anden forhindrer en forståelse af fortiden på dens egne præmisser.

At mit værk på nogle områder gik imod den herskende tradition, gjorde mig en anelse nervøs i forhold til modtagelsen. Min frygt er imidlertid i det store hele blevet gjort til skamme, da bogen er blevet godt modtaget. Samtidig har jeg bemærket, at flere langt hen ad vejen enten deler min opfattelse, som f.eks. fhv. rigsarkivar Johan Peter Noack, eller er begyndt at dele den.

Afslutningsvis vil jeg atter takke for prisen og alle dem, som har hjulpet mig undervejs. Den er en kærkommen opmuntring, og et lys i dimensioneringens mørke.

Samtidig vil jeg benytte lejligheden til at takke Ida. Arbejdet med at skabe denne bog har været enormt. Det samme har formidlingen af dens budskaber gennem foredrag, konferencer og i medierne. Det har gjort, at jeg har været meget fraværende, og at du har skullet trække et meget stort læs på hjemmefronten. Udfordringen blev ikke mindre af, at du undervejs var gravid og i begyndelsen af oktober fødte vort første barn, Erik, der ankom midt i den mediestorm, som TV-serien om 1864 afstedkom. Dertil kommer det kaos, som to flytninger, en løbsk husrenovering og en oversvømmelse i kælderen har skabt. Jeg ved, at det har været hårdt for dig, men jeg synes, at du har klarer det flot, og jeg skylder dig en stor tak. Jeg ville aldrig have kunnet gøre, hvad jeg har gjort uden dig.

Mange tak!